הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא מציעא, פרקים א-ב, עמ' 486-497

שיעור ל

השבת אבידה לאביו ולרבו

(בבא מציעא לג ע"א)

הקדמה
א. מי קודם למי, ומי מוגדר כ"רבו"
1. אביו או רבו, ובאילו מצבים
2. רבו, ורבו מובהק
ב. רמב"ם: רבו ורבו מובהק, אביו שהוא שקול כנגד רבו וכשאינו שקול כנגד רבו
סיכום

הקדמה

המשנה (לג ע"א) עוסקת בסדרי קדימויות בין אדם, אביו ורבו, בשלושה נושאים: השבת אבידה, פריקה של משא ופדיון שבויים.[1] נעיין במה שקשור להשבת אבידה של אביו ושל רבו, ונתמקד בפסיקת הרמב"ם.

א. מי קודם למי, ומי מוגדר כ"רבו"

1. אביו או רבו, ובאילו מצבים

במשנה (לג ע"א) נאמר:

> אבדתו ואבדת אביו – אבדתו קודמת.
> אבדתו ואבדת רבו – שלו קודמת.[2]
> אבדת אביו ואבדת רבו – של רבו קודמת. שאביו הביאו לעולם הזה, ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא.
> ואם אביו חכם – של אביו קודמת.[3]

בהמשך נזכרו במשנה שני מצבים נוספים: "היה אביו ורבו נושאין משאוי – מניח את של רבו, ואחר כך מניח את של אביו. היה אביו ורבו בבית השבי – פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו. ואם היה אביו חכם – פודה את אביו ואחר כך פודה את רבו".

התוכן של משנתנו מופיע בקצרה במשנה נוספת (כריתות כח ע"א):

---

[1] בעניין זה ראה בהרחבה במאמרי: "קדימויות בשחרור נשים וילדים משבי", תחומין, מד, עמ' 99–107.

[2] הרב עמנואל ריקי (הון עשיר, משנה בבא מציעא ב, יא) כתב: "ובריש לגבי האב לא קתני שלו אלא אבדתו? וטעמא נ"ל משום דאינו מן הראוי להיקרא הממון שברשותו בחיי אביו שלו, כי כולו משועבד הוא מדרבנן להאכילו ולהשקותו (עי' קדושין לב ע"א)".

[3] התוספות (לג ע"א ד"ה אבדתו קודמת) דנו בשאלה: "וא"ת אבדתו ואבדת רבו וכבוד אביו איזהו קודם?". מו"ר הרב שאול ישראלי ("במצוות כיבוד אב וכיבוד רב", חוות בנימין, ג, סי' קטז) דן בדברי התוספות הללו.

אמרו חכמים: האב קודם לאם בכל מקום, מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו.
וכן בתלמוד תורה, אם זכה הבן לפני הרב, קודם את האב בכל מקום, מפני שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו.

אם הבן זכה ללמוד מרב, אזי רבו קודם לאב "בכל מקום" – בהשבת אבידה, פירוק משא ופדיון משבי. גם כאן נאמר טעם: "מפני שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו". גם האב חייב בכבוד הרב שלימד את בנו. טעם זה איננו סותר את הטעם האמור במשנתנו. מאחר שהרב לימד את הבן חכמה ומביאו לחיי העולם הבא, גם האב חייב בכבוד רבו של בנו.

בתוספתא (בבא מציעא ב, יג; הוריות ב, ה) נאמר כך:

אבדת רבו ואבדת אביו – אבדת רבו קודמת לאבדת אביו.
ואם היה אביו שקול כרבו – אבדת אביו קודמת לאבידת רבו.

נוסח זה של התוספתא מופיע בנוסח משנתנו בירושלמי (ב, יא): "אם היה אביו שקול כנגד רבו – אבידת אביו קודמת".[4] במשנתנו הנוסח הוא: "ואם אביו חכם – של אביו קודמת". אין מדובר שאביו הוא רק תלמיד חכם, אלא שהוא שקול כנגד רבו. אמנם לא נאמר במשנה במה האב ורבו שקולים.

נוסח המשנה כפי שמופיע בירושלמי בבא מציעא (שם) נזכר גם בירושלמי הוריות (ג, ד) שם שאלה הגמרא:

אם היה אביו שקול כרבו – אביו קודם. מה הועיל? אמר רבי יוסי בי רבי בון: בשהיה חצי תלמודו מזה וחצי תלמודו מזה.

שאלת הירושלמי "מה הועיל?", כוונתה מה הועיל שאביו שקול לרבו, הרי רבו הוא שהביאו לחיי העולם הבא? על כך השיב רבי יוסי ברבי בון שמדובר שמחצית מתלמודו של הבן היא מאביו, ומחצית מתלמודו של הבן היא מרבו, ועל כן אביו קודם כי יש לו מעלה נוספת על פני רבו כי הוא הביאו גם לחיי העולם הזה וגם לחיי העולם הבא.

מיד אחר כך דן הירושלמי (הוריות שם):

אבידת אביו שחצי תלמודו ממנו, ואבידת אמו גרושה מאביו. מי קודם? אביו הוא שיקדום, או עד שיהא כל תלמודו ממנו? אבידת רבו שחצי תלמודו הימינו, ואבידת אמו גרושה מאביו מי קודם? רבו הוא שיקדום, או עד שיהא כל תלמודו הימינו?

ולאחר הצגת השאלות הללו נאמר בירושלמי (שם):

אבידתו, ואבידת אמו, ואבידת אביו, ואבידת רבו – שלו קודם לאביו, ואביו לאמו, ואמו לרבו.

הרב משה פרנקל (פני משה שם) פירש:

שלו קודמת לאביו, דהוא קודם לכל, ושל אביו קודם לאמו. ובאביו ורבו שלמדו שניהן עמו מיירי דאביו קודמו.

---

[4] כך גרס הרמב"ם גם במשנתנו. וכן גם: הרב שמעון קיירא (ספר הלכות גדולות סי' מד – הלכות בבא מציעא עמ' תעב); הרי"ף (יח ע"א בדפי הרי"ף); הרא"ש (ב, ל; תוספות הרא"ש לג ע"א). הגר"א (הגהות הגר"א, לג ע"א) ציין לגרסה זו. כך נוסח המשנה בכת"י קאופמן ופארמה, ובכת"י אסקוריאל על הירושלמי.

יוצא אפוא, שאין מדובר שאביו ורבו שקולים בחכמה, אלא הם שקולים בהיקף הלימוד שהם לימדו את הבן.[5]

2. רבו, ורבו מובהק

בתוספתא (בבא מציעא ב, יג; הוריות ב, ה) נאמר בהמשך:

> ואיזהו רבו? שלמדו תורה ולא שלמדו אומנות.
> ואי זה? זה רבו שלמדו ופתח לו תחלה. היה רבי מאיר אומר: רבו שלמדו חכמה, ולא רבו שלמדו מקרא.
> רבי יהודה אומר: כל שרוב תלמודו ממנו.
> רבי יוסי אומר: כל שהאיר עיניו במשנתו.

דברי התוספתא הללו נזכרו בירושלמי (בבא מציעא ב, יא), ושם מופיעים דברי רבי מאיר כך: "תני אי זהו רבו שלימדו חכמה? כל שפתח לו תחילה, דברי רבי מאיר". דברי התוספתא הללו נזכרו גם בירושלמי (מועד קטן ג, ז) שם מופיעים דברי רבי מאיר בשם רבי אליעזר: "איזהו רבו? כל שפתח לו תחילה, דברי רבי אליעזר". כמו כן דברי התוספתא הללו מופיעים בירושלמי (הוריות ג, ד) לאחר שהוסבר שם שאביו שקול כנגד רבו, והכוונה היא ששניהם לימדו אותו.

גם בסוגייתנו (לג ע"א) נזכרה התוספתא באופן הבא:

> תנו רבנן: רבו שאמרו – רבו שלמדו חכמה, ולא רבו שלמדו מקרא ומשנה, דברי רבי מאיר.
> רבי יהודה אומר: כל שרוב חכמתו הימנו.
> רבי יוסי אומר: אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת – זה הוא רבו.

נראה להסביר את דברי התנאים כך:

"שלמדו ופתחו לו תחילה..." חכמה, ולא מקרא ואף לא משנה, והכוונה היא לרב שפתח בפני התלמיד את היכולת לעיין בעומק בפסוקים ובדברי חכמים. אין מדובר על מי שלימד אותו את פשט פסוקי המשנה ואת פשט דברי התנאים.[6]

---

[5] הרב יהושע פלק (פני יהושע, לג ע"א) כתב: "אית דגרסי 'אם אביו שקול כנגד רבו – אביו קודם'. ואין להקשות דאם כן מאי קמ"ל פשיטא דהוא קודם? די"ל דאיירי שהאב שקול בחכמה, אבל מ"מ לא למד כל כך עם הבן כמו שלמד הבן רוב חכמתו מרבו, וקמ"ל דאפילו הכי אביו קודם". על פי הירושלמי היות הרב והאבא שקולים או אינם שקולים, הוא רק בהקשר להיקף הלימוד עם הבן, ולא ברמתם האישית זה מול זה.

[6] הרב דוד בן זמרא (שו"ת רדב"ז, ו, סי' ב אלפים קנ) כתב: "והדבר ברור שאם למד רוב המקרא מראובן, ורוב המשנה משמעון, ורוב התלמוד מלוי, שלוי הוא רבו מובהק. ולמה נקרא שמו 'תלמוד בבלי'? שהוא בלול מקרא משנה תלמוד. ופירוש דברי רבי יהודה אם הוא בעל מקרא ולא משנה – כל שלמדו רוב המקרא נקרא רבו מובהק, ואם הוא בעל משנה ולא תלמוד – כל שרוב משנתו ממנו נקרא רבו מובהק. ואם הוא בעל תלמוד – כל שרוב תלמודו ממנו אף על פי שלמד מקרא ומשנה לפני אחרים, דאי לא תימא הכי בואו ונקום לפני אותם שלמדונו הפרשה ויהיו לאדם ג' רבנים מובהקים וזה ברור". הרב יוסף חיים (בן איש חי, פרשת כי תצא, שנה שניה, יא) כתב שאם אדם למד אצל מישהו קריאה, ואותו אדם לא לימדו גמרא ותורה שבעל פה, וזאת הוא למד "מרב אחר ונעשה תלמיד חכם חשוב, אינו חייב זה התלמיד לעמוד לפני זה המלמד, אף על פי שלמדו כל המקרא כולה, יען כי זה המלמד נחשב עתה לגבי זה הת"ח לעמא דארעא, ואיך זה שהוא חכם ובעל הוראה יקום מפניו כי זילותא לתלמיד חכם לקום בפני הדיוט... ומ"מ ראוי לעשות לו הידור ולנהוג בו איזה כבוד. אך מי שלא למד אחר כך אצל רב אחר, וכל חכמתו וידיעתו בתורה או רובה הוא מן המלמד הזה, חשיב המלמד הזה רבו מובהק וחייב לנהוג בו כל הלכות רבו מובהק שכתבנו, דעל זה כתב מרן ז"ל בשה"ט [בשולחנו הטהור] בדין רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו אם מקרא מקרא ואם משנה משנה ופשוט".

רבי יהודה אמר שמדובר על רב ש"רוב תלמודו הימנו". נראה שאין מדובר רק על לימוד מבחינה כמותית, אלא שאותו רב גם עיצב את דרכו, השקפתו ואישיותו של התלמיד כלומד עצמאי, כאחד שעומד על רגליו הרוחניות בכוחות עצמו.

רבי יוסי אמר שמדובר על מי ש"האיר עיניו במשנה אחת / במשנתו אפילו בדבר אחד". בסוגייתנו (לג ע"א) נאמר שרבא סיפר שהוא חייב בכבודו של רב סחורה שלימד אותו על כלי מסוים שנזכר במשנה במסכת טהרות,[7] ועל האמורא שמואל מסופר שקרע את בגדו כשנפטר תלמיד חכם שביאר לו משנה במסכת תמיד. גם בירושלמי (מועד קטן ג, ז; בבא מציעא ב, יא; הוריות ג, ד) מסופר אותו הסיפור על שמואל. נראה להוסיף עוד שאין מדובר רק על משנה מסוימת שלא הייתה מובנת או על תוכן אחר שלא היה מובן והרב הסביר לתלמיד. "האיר עיניו במשנתו" משמעה שלאותו תלמיד היה איזשהו מחסום בלימוד, ובעקבות ההסבר של אותה משנה או אותו תוכן, מחסום זה נפרץ והוארו עיניו של התלמיד, ומכאן ואילך הוא הצליח להתקדם וללמוד תורה בכוחות עצמו.

בנוגע לפסיקת ההלכה בין דברי התנאים, בירושלמי (מועד קטן והוריות שם) נאמר: "רבי אבהו בשם רבי יוחנן: הלכה כדברי מי שהוא אומר כל שרוב תלמודו ממנו", והכוונה לרבי יהודה. יש לציין שבירושלמי (בבא מציעא שם) לא נזכרו דברי רבי אבהו. שם נזכר ששלושה אמוראים פסקו כשלושה תנאים: "רב כרבי מאיר, ורבי יוחנן כרבי יודה, שמואל כרבי יוסי". האמוראים הללו קרעו את בגדיהם כשמתו אותם תלמידי חכמים שלימדו אותם, על פי הגדרות התנאים שבתוספתא.

בסוגייתנו (לג ע"א) נאמר עוד:

> אמר עולא: תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה, וקורעין זה על זה.
> ולענין אבדה במקום אביו – אינן חוזרין אלא לרבו מובהק.

בדברי עולא מופיע לראשונה המושג "רבו מובהק", וזו גם הפעם היחידה שמושג זה נזכר בסוגיה.[8] רש"י (ד"ה לרבו מובהק) הסביר: "שרוב חכמתו ממנו, כרבי יהודה". רש"י זיהה בין דברי רבי יהודה שהגדיר מהו 'רבו', עם דברי עולא שאמר שתלמידי חכמים בבבל עומדים זה מפני זה וקורעים זה על זה, אבל בנוגע להשבת אבידה אם הייתה לפניו גם אבידה של אביו, הוא היה מחזיר את אבידת הרב לפני אבידת אביו, ורק כשמדובר ברבו מובהק שרוב חכמתו ממנו. מדברי עולא ניתן להבין שאם לא היה מדובר ברבו מובהק, אלא ברב שהוא כמובן תלמיד חכם אך אין רוב חכמתו ממנו, אזי משיבים לאב.

בהמשך הסוגיה נאמר:

> איתמר, רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה.
> רב אחא בר רב הונא אמר רב ששת: הלכה כרבי יוסי.
> ומי אמר רבי יוחנן הכי? והאמר רבי יוחנן: הלכה כסתם משנה, ותנן: "רבו שלמדו חכמה"?
> מאי חכמה – רוב חכמתו.

הגמרא הקשתה שהרי במשנתנו כתוב שרבו הוא "רבו שלימדו חכמה", דהיינו מי שלימד את התלמיד לעיין בעומק בפסוקי המקרא ובדברי התנאים? ועל כך השיבה הגמרא שכוונת המשנה "רבו שלמדו חכמה" היא לרבו שרוב חכמתו של התלמיד היא ממנו, וכדברי רבי יהודה. יושם לב שרבי יוחנן לא הגדיר רב כזה שרוב חכמתו ממנו כרבו מובהק. כמו כן נזכר שרב ששת פסק כמו רבי יוסי.

---

[7] בגמרא (נדרים כב ע"ב) נאמר שרבא שיבח את רב סחורה בפני רב נחמן ואמר לו: "דאדם גדול הוא".

[8] המושג "רבו מובהק" נזכר בתלמוד פעמיים נוספות בלבד. במסכת סוטה (מו ע"ב), בנוגע למרחק שתלמיד צריך ללוות את רבו המובהק, ובמסכת קידושין (לג ע"ב) בנוגע למרחק שממנו תלמיד צריך לעמוד כשרואה את רבו המובהק.

ב. רמב"ם: רבו ורבו מובהק, אביו שהוא שקול כנגד רבו וכשאינו שקול כנגד רבו

נעיין בדברי הרמב"ם בסוגיות אלו. הרמב"ם (פירוש המשנה, ב, יא) כתב:

> דע שאפילו לא פירש לו אלא מלה במשנה, הרי הוא נקרא רבו. אבל אינו חייב להעדיפו על אביו בכל מה שהזכיר באבדה ובשביה ולפרוק אלא אם היה רבו מובהק, והוא שתהיה רוב חכמתו ממנו.

הרמב"ם הבחין באופן ברור בין רבו – שלימדו מילה במשנה אחת, וכמו רב סחורה שהסביר מילה אחת במשנה במסכת טהרות, לבין רבו מובהק שלימדו רוב חכמתו.

במסכת כריתות (ו, ט) כתב הרמב"ם:

> כבר נתבאר בסוף שני דמציעאה שאם היה אביו תלמיד חכמים – אביו קודם לרבו.
> ואפילו היה רבו מובהק כלומר שרוב חכמתו ממנו, וזו היא כוונתו באמרו כאן "אם זכה הבן לפני הרב" רוצה לומר שלמד ממנו רוב חכמתו.

"היה אביו תלמיד חכמים, אביו קודם לרבו" – משפט זה דומה לנוסח המשנה שבבבלי: "ואם אביו חכם – אבדתו קודמת". אמנם הרמב"ם גרס במשנתנו כפי שמופיע בגרסת הירושלמי (בבא מציעא ב, יא): "אם היה אביו שקול כנגד רבו – אבידת אביו קודמת". ייתכן שהרמב"ם הכיר גם את הנוסח של משנתנו שבבבלי. המשפט השני בפירוש הרמב"ם "ואפילו היה רבו מובהק..." עוסק במקרה שהאבידה של רבו מובהק, שרוב חכמתו ממנו, וכפירושו של רבי יהודה ל'רבו', ועל פי דברי האמורא עולא שבסוגייתנו.

הרמב"ם פסק את ההלכה בעניינים אלו בשני מקומות, וגם בהלכות הוא הבחין בין רבו לבין רבו מובהק.

בהלכות תלמוד תורה (ה, א) פסק הרמב"ם:

> כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו, כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו יתר מאביו. שאביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא.
> ראה אבידת אביו ואבידת רבו – של רבו קודמת לשל אביו... אם היה אביו תלמיד חכם אף על פי שאינו שקול כנגד רבו – משיב אבידתו ואחר כך משיב אבידת רבו.

בהלכות גזילה ואבידה (יב, ב) פסק הרמב"ם:

> פגע באבדת רבו עם אבדת אביו. אם היה אביו שקול כנגד רבו – של אביו קודמת, ואם לאו – של רבו קודמת, והוא שיהיה רבו מובהק שרוב חכמתו של תורה ממנו.[9]

מפרשי הרמב"ם הצביעו על סתירה בדבריו. בהלכות גזילה ואבידה הוא כתב: "'אם היה אביו שקול כנגד רבו – של אביו קודמת", ואילו בהלכות תלמוד תורה כתב: "אם היה אביו תלמיד חכם אף על

---

[9] הרמב"ם (הקדמה למשנה, מהדורת מוסד הרב קוק, עמ' צז) כתב על תנאים שהיה להם רב מובהק: "ורבי עקיבא תלמידו של רבי אליעזר בן הורקנוס והוא היה רבו מובהק... ורבי מאיר ורבי שמעון בן יוחאי תלמידים לרבי עקיבא והוא רבם המובהק. ולמד רבי מאיר גם אצל רבי ישמעאל וזולתו. ורבי יהודה קרא אצל רבי אלעזר בן עזריה והוא רבו מובהק".

פי שאינו שקול כנגד רבו – משיב אבידתו ואחר כך משיב אבידת רבו". בהגהות מיימוניות (בשני המקומות) כתב שיש טעות סופר בהלכות תלמוד תורה.[10]

נראה להסביר שהרמב"ם הבין שמסוגייתנו יש ללמוד על שני מצבים שבהם בן מצא אבידה של אביו ושל רבו, והם מתחברים גם למקורות האחרים שציינו לעיל.

מצב [א]: התנאים שנזכרו בתוספתא ובירושלמי וכן בסוגייתנו, הגדירו הגדרות שונות את רבו, אך איש מהם לא הגדיר את רבו כרבו מובהק. גם רבי יהודה שאמר שרבו הכוונה היא שרוב חכמתו או רוב תלמודו ממנו, לא הגדיר רב זה כרב מובהק. כמו כן היו אמוראים שפסקו מי מוגדר כרבו באופן מקביל לאותם תנאים, כאמור בירושלמי (בבא מציעא שם): "רב כרבי מאיר, ורבי יוחנן כרבי יודה, שמואל כרבי יוסי". בירושלמי (מועד קטן והוריות שם) נאמר עוד שרבי אבהו אמר שרבי יוחנן פסק כרבי יהודה. עוד נאמר בסוגייתנו (לג ע"א): "רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה. רב אחא בר רב הונא אמר רב ששת: הלכה כרבי יוסי". יוצא אפוא, שאין הסכמה גורפת בקרב התנאים והאמוראים מה נכלל בהגדרת רבו.

את הכרעתו במצב זה כתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה, שם הוא גם הקדים וכתב שיש לכבד אב כי הוא מביא את בנו לחיי העולם הזה, אבל כבודו של רבו גדול יותר כי הרב מביאו לחיי העולם הבא, וכפי שנזכר במשנתנו. כאמור, אין מדובר על רבו מובהק, אלא על רב שלימד את הבן מעט תורה. בהגדרת המושג רב בהקשר זה פסק הרמב"ם כמו רבנו חננאל (לג ע"א) שכתב: "אף על גב דאמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה, רב ששת דהוא בתרא אמר הלכה כרבי יוסי". מדובר על רב שלימד את הבן מעט תורה. על מצב כזה כתב הרמב"ם: "אם היה אביו תלמיד חכם, אף על פי שאינו שקול כנגד רבו" – שני נתונים על האב:

נתון [1]: "אם היה תלמיד חכם" – במילים אלו אזכר הרמב"ם את הנוסח של משנתנו כפי שמופיע במשנתנו בתלמוד הבבלי: "ואם אביו חכם", וכפי שהזכיר גם בפירוש המשנה (כריתות ו, ט). משפט זה מכוון לכך שכנראה גם האב לימד את הבן, וכדברי הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, לג ע"א): "ואם היה אביו חכם – של אביו קודמת, שאי אפשר לאביו חכם שלא למדו, ונמצא אביו ורבו". כשהאב לימד את בנו, יוצא שהוא גם רבו של בנו, ועל כן על הבן לטפל באבידת אביו, כי לאביו יתרון על רבו מאחר שאביו שהוא גם רבו הביאו גם לעולם הזה וגם לעולם הבא. הרב ישראל ליפשיץ (משנה בבא מציעא ב, יא, תפארת ישראל, יכין, אות צה) כתב: "מדאביו חכם, ודאי גם הוא למדו בינקותו וסייע להביאו לעולם הבא". אביו הוא זה שפתח לו כשלימדו בינקותו.

נתון [2]: "...אף על פי שאינו שקול כנגד רבו". כאמור בנוסח המשנה בירושלמי (בבא מציעא שם) ובנוסח התוספתא (בבא מציעא והוריות שם) נאמר שאם האב והרב שקולים, אבידת אביו קודמת. ובירושלמי (הוריות שם) הסביר רבי יוסי בר בון שכשאביו שקול כנגד רבו משמעותו היא ששניהם לימדו אותו בשווה. זה הוא מצב [ב] שבו נעסוק לקמן, והוא יכול להיות כשרוב חכמתו של הבן היא מאביו ומרבו בשווה. אך כאן אין מדובר במצב שהבן כבר מלא בחכמה, אלא שרבו לימדו מעט וכדברי רבי יוסי, וגם האב לימד אותו מעט. אשר על כן כתב הרמב"ם שהיות שגם האב לימדו, גם אם אינו שקול כנגד מה שרבו זה לימדו, הדין הוא שאבידת אביו קודמת כי הוא אביו ורבו.

---

[10] גם נושאי כלים נוספים כתבו כך. הרדב"ז (שיטה מקובצת, לג ע"א; שו"ת רדב"ז סי' אלף שטו) כתב שזו טעות סופר, "אי נמי בתחלה היה גורס כגירסת הספרים שלנו ושוב חזר לגירסת הריא"ף ז"ל שהיא הנכונה". יש שהסבירו את דברי הרמב"ם באופנים שונים. לא ראינו צורך לחזור על דבריהם וכבר עסקו בהם רבים. לסיכום דבריהם ראה: בירור הלכה, בבא מציעא עמ' קיג; הרב שבתאי פרנקל, ספר המפתח, רמב"ם הל' תלמוד תורה שם. על אלו יש להוסיף: הרב יוסף קאפח (הל' תלמוד תורה ה, א); הרב נחום אליעזר רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' תלמוד תורה ה, א [עמ' תיח–תכב]).

מצב [ב]: האמורא עולא סיפר על הנהגתם של בני בבל בנוגע לבן שמצא אבידה של אביו ושל רבו, והקדים ואמר שחבורת תלמידי החכמים שהיו בבבל כיבדו זה את זה וקרעו זה מפני זה. התוספות (ד"ה ומקרעין זה) כתב שהם היו "מקרעין זה על זה – אף על פי שאינו יודע יותר, לפי שלומדין זה מזה". תוספות הרא"ש (לג ע"א) הרחיב עוד:

> וי"ל דהכא בשוים ואפילו הכי עומדין זה מפני זה, מתוך שיושבין יחד בבית המדרש ומקשין ומתרצין וכולן למדין זה מזה ונעשה כל אחד תלמיד לחברו.

בהקשר לזה אמר עולא שאם נוצר מצב שבן מצא אבידה של אביו שהוא כנראה בחבורת תלמידי החכמים, וכן מצא גם אבידה שהיא של רבו, אזי עליו לטפל באבידה של מי שרוב חכמתו של אותו בן ממנו. לא מצופה מהבן שיכריע מי תלמיד חכם גדול יותר – אביו או רבו, אך הוא כן יכול להכריע מי לימדו יותר, או ששניהם לימדו אותו באופן שווה. הגדרה זו מתאימה לדברי רבי יהודה, אם כי רבי יהודה לא השתמש בביטוי "רבו מובהק". את הכרעתו במצב זה פסק הרמב"ם בהלכות גזילה ואבידה. הרמב"ם כתב: "אם היה אביו שקול כנגד רבו", זהו נוסח משנתנו בירושלמי (בבא מציעא שם) וכן בתוספתא (בבא מציעא והוריות שם) כמפורט לעיל, וכוונתו היא שאביו ורבו לימדו בשווה את הבן, כל אחד לימדו חצי מחכמתו, וכדברי רבי יוסי ברבי בון בירושלמי (הוריות שם). אשר על כן במצב כזה – "של אביו קודמת". אך אם רוב חכמתו של הבן היא מרבו, אזי רבו הוא רבו מובהק, ועליו להשיב לרבו המובהק ולא להשיב לאביו, וכפי שסיפר עולא שכך עשו בני בבל.[11]

להלן טבלה ובה הסברנו לדברי הרמב"ם:

המקרה	מעמדו של אביו ושל רבו	דין	מקור
הל' תלמוד תורה ראה אבידת אביו ואבידת רבו – רבו איננו רבו המובהק	[אביו איננו תלמיד חכם כלל, ולא לימד את בנו]	של רבו קודמת	לג ע"א – משנה "אבידתו ואבידת רבו", וגמרא כדברי רבי יוסי, שרבו לימדו משנה אחת
	אביו תלמיד חכם ולימד מעט את בנו, אע"פ שאינו שקול כנגד רבו שלימד את הבן יותר	משיב אבידתו [של אביו] ואחר כך משיב אבידת רבו.	[1] "אביו תלמיד חכם": לג ע"א – משנה "ואם אביו חכם.." וכדברי הרמב"ם פירוש המשנה כריתות ו, ט. הסברה (ע"פ המאירי): האבא לימד מעט את בנו כדברי רבי יוסי שלמדו משנה אחת, והוא אביו ורבו גם כן. [2] "אינו שקול כנגד רבו" – בעקבות נוסח משנתנו בירושלמי בבא מציעא ב,

[11] גם הרב יוסף קארו פסק בעניין זה בשני מקומות. בשולחן ערוך חושן משפט (סי' רסד, ב) פסק כלשונו של הרמב"ם בהלכות גזילה ואבידה (שם). אך בשולחן ערוך יורה דעה (סי' רמב, לד) פסק כך: "אבידת אביו ואבידת רבו (המובהק), (ב"י וטור ופוסקים מהש"ס) אבידת רבו קודמת. ואם היה אביו שקול כנגד רבו, אבידת אביו קודמת". על דברי הרמ"א שכתב שמדובר ברבו מובהק, העיר הרב שבתאי כהן, ש"ך (שפתי כהן שם ס"ק סב): "אבל אינו מובהק, אביו קודם אפילו אינו חכם כלל. בית יוסף ופשוט הוא". השולחן ערוך פסק בשני המקומות שמדובר ברבו מובהק. הוא לא כתב כמו לשון הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ה, א), כי הוא כתב (כסף משנה שם; בית יוסף, טור יורה דעה שם) שהוא מסכים לדברי הגהות מיימוניות שיש טעות סופר ברמב"ם בהל' תלמוד תורה.

			יא, והוריות ג, ד; נוסח התוספתא בבא מציעא ב, יג; תוספתא הוריות ב, ה.
הל' גזילה ואבידה פגע באבדת רבו עם אבדת אביו – רבו הוא רבו המובהק	כשאביו שקול כנגד רבו	של אביו קודמת	תוספתא בבא מציעא והוריות שם; ירושלמי הוריות שם, על בסיס דברי רבי יהודה שהדבר תלוי ממי רוב חכמתו
	כשאביו איננו שקול כנגד רבו	של רבו קודמת	לג ע"א – דברי עולא על פי דברי רבי יהודה: שרוב חכמתו היא מרבו.

יוצא אפוא, שאין סתירה כלל בין דברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה לבין דבריו בהלכות גזילה ואבידה. בהלכות תלמוד תורה הרמב"ם עסק באבידה של אביו ושל רבו כשמדובר על רבו שלימדו מעט, והדין באיזו אבידה לטפל תלוי בשאלה אם גם אביו לימדו מעט. הרמב"ם כתב הלכה זו בהלכות תלמוד תורה כי שם עסק הרמב"ם בכבוד שתלמידים צריכים להעניק לרב, ולא רק בהקשר של השבת אבידה אלא גם בהקשר של פריקת משא ופדיון שבויים. אך בהלכות גזילה ואבידה עסק הרמב"ם במצב שמעמדם של אביו ורבו דומה במובן זה ששניהם תלמידי חכמים, ושניהם לימדו את הבן שהתמלא בתורה ובחכמה, ועל כן הרב נקרא רבו מובהק. השאלה היא רק אם אביו לימדו באופן שווה כמו רבו המובהק, או פחות ממנו. הרמב"ם לא כתב הלכה זו בהלכות תלמוד תורה, כי זה ברור שיש לכבד את שניהם.

סיכום

אדם מצא אבידה של אביו ואבידה של רבו. הדיון במשנתנו, בתוספתא, בירושלמי ובבבלי בסוגייתנו הוא בכמה שאלות: באיזו אבידה עליו לטפל קודם? מה ההגדרה של רבו? מה הדין כשאביו גם כן לימד אותו תורה כמו מי שהוגדר כרבו? וכן מה על הבן לעשות כאשר אבידה זו היא של רבו המובהק שלימדו את רוב חכמתו, תורתו. תנאים הציעו אפשרויות שונות להגדרת רבו. רבי מאיר ורבי יוסי הצביעו על מי שהתחיל את דרכו הלימודית של התלמיד, או שלימד אותו משהו שהוא לא הבין או לא ידע, ואילו רבי יהודה אמר שמדובר ברב שלימדו את רוב תורתו, חכמתו. אמוראים חלקו כמו לפסוק להלכה. עולא סיפר על מנהגם של תלמידי חכמים בני בבל שכיבדו זה את זה בשל היותם לומדים יחד אף על פי שלא היו שקולים בידיעותיהם, אך בנוגע להשבת אבידה, אם אדם היה מוצא אבידה של אביו ושל רבו, היה מחזירו לרבו שלימדו רוב תורתו וכדברי רבי יהודה, והוא נקרא רבו מובהק.

הרמב"ם פסק את המקרים הללו בשני מקומות, ומפרשי הרמב"ם הצביעו על סתירה בדבריו, ויש אף שכתבו שיש טעות סופר באחת ההלכות. לדברינו, אין סתירה בדברי הרמב"ם. הרמב"ם הבין שבסוגייתנו מדובר על שני מצבים, והוא קישר את פסיקתו גם למקורות שבתוספתא ובירושלמי. מצב אחד, שעליו כתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה, הוא שהרב המדובר הוא מי שלימדו תורה, אך אין מדובר על רב שלימדו את רוב התורה והחכמה. רבו זה תואם להגדרתו של רבי יוסי שנזכר בתוספתא. במצב זה, אם האב לא לימד את הבן כלל, כי כנראה הוא איננו תלמיד חכם כלל, על כך נאמר במשנתנו שאבידת רבו קודמת. אך אם האב הוא תלמיד חכם וכנראה לימד מעט את הבן, אף על פי שהוא איננו שקול כמו הרב במובן זה שהרב לימד את הבן יותר, אבידתו של האב קודמת, כי האב הוא גם רבו. הרמב"ם כתב הלכות אלו בהלכות תלמוד תורה, שם עסק בכבודם של תלמידי חכמים, ועל כן עימת מצב שבו בן מצא אבידה של אביו עם מציאת אבידה של רבו.

מצב שני, שעליו כתב הרמב"ם בהלכות גזילה ואבידה, הוא כשמדובר ברבו המובהק שרוב חכמתו ממנו, וכדברי רבי יהודה שנזכר בתוספתא. במצב כזה אם גם האב הוא תלמיד חכם והוא ורבו שקולים במה ששניהם לימדו את הבן, אזי אבידת אביו קודמת. מקור דין זה הוא במשנה על פי גרסת הירושלמי. אך אם אביו הוא תלמיד חכם אך הוא איננו שקול כמו רבו, במובן זה שהוא לימד את הבן פחות ממה שרבו המובהק לימד, אזי הדין הוא כפי שסיפר עולא על בני בבל, שמחזירים תחילה את האבידה של רבו המובהק.